 Agata Kwiatkowska
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
83328@student.ue.poznan.pl

 Wojciech Rogowski
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
91895@student.ue.poznan.pl

3. (NIE)SPRAWIEDLIWOŚĆ KLIMATYCZNA W UNII EUROPEJSKIEJ

Climate (in)justice in the European Union

Abstract: Responsibility for global warming is distributed unequally, and its effects are much more severe for the poor, who emit relatively little, than for the rich. Unfortunately, most climate policies to date have placed the greatest financial burden on the lower and middle classes, translating into a sense of injustice among citizens, as well as opposition to such policies. The following chapter discusses this problem from the perspective of the European Union member states: it describes the said opposition and aims to understand its causes. It seems important to ensure that the costs of future policies are mainly borne by the largest emitters, while less advantaged groups should receive additional support. Otherwise, there might occur a rise in inequality, a loss of trust in the government and opposition to its policies, making it impossible to effectively fight climate change.

Keywords: climate inequality, social justice, climate policy opposition, energy transition, European Union.

Wstęp

Zmiany klimatyczne są silnie związane ze sprawiedliwością społeczną. Odpowiedzialność za ocieplenie klimatu jest rozłożona bardzo nierównomiernie, a jego skutki są znacznie bardziej dotkliwe dla ubogich, emitujących stosunkowo niewiele gazów cieplarnianych, niż dla bogatych. Nierówność ta występuje zarówno pomiędzy zamożnymi i ubogimi państwami, jak i między indywidualnymi obywatelami w poszczególnych państwach (Harlan i in., 2015, s. 127–128). W obliczu zmian klimatu i wynikających z tego zagrożeń konieczne staje się

Sugerowane cytowanie: Kwiatkowska, A. i Rogowski, W. (2025). (Nie)sprawiedliwość klimatyczna w Unii Europejskiej. W: M. Śliwińska (red.), *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy* (s. 43–56). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3/3>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

podjęcie zdecydowanych działań mających na celu znaczne zmniejszenie emisji CO₂. Transformacja energetyczna może się jednak wiązać ze znacznymi kosztami dla społeczeństwa, wynikającymi między innymi ze wzrastających kosztów życia oraz utraty miejsc pracy. Powoduje to, że niektóre z wprowadzanych rozwiązań spotykają się ze znacznym sprzeciwem części obywateli, którzy postrzegają je z jednej strony jako niesprawiedliwe, a z drugiej – jako zagrożenie.

Z powyższych względów celem niniejszego rozdziału jest rozpoznanie problemu nierówności klimatycznych z perspektywy krajów członkowskich Unii Europejskiej, w szczególności wyjaśnienie, na czym polega i jak się odbywa sprzeciw społeczny wobec transformacji energetycznej, oraz identyfikacja jego przyczyn i możliwych przyszłych rozwiązań. W pierwszym podrozdziale przybliżono pojęcie nierówności klimatycznych. Drugi podrozdział skupia się na sprzeciwie wobec polityk klimatycznych, a kolejny koncentruje się na jego przyczynach. Ostatni podrozdział został poświęcony potencjalnym rozwiązaniom, które mogłyby przyczynić się do tego, by prowadzona w przyszłości polityka była zarówno przyjazna dla klimatu, jak i sprawiedliwa społecznie.

3.1. Nierówności klimatyczne

Nierówności klimatyczne obejmują zarówno różnice w poziomie emisji, jak i odmienne skutki zmian klimatu dla poszczególnych grup społecznych. Wraz z postępującym ociepleniem klimatu stanowią one coraz bardziej znaczący problem, tym bardziej że wykazują tendencję wzrostową. Przykładowo od lat 90. XX wieku emisje *per capita* uboższej połowy Europejczyków spadły o około 25%–30%, podczas gdy emisje najbogatszych stale wzrastają (Chancel, 2022, s. 935).

Kwestia sprawiedliwości klimatycznej była już wielokrotnie poruszana w literaturze przedmiotu (np. Porter i in., 2020; Roser i Seidel, 2016; Schlosberg i Collins, 2014). Większość analiz skupiała się jednak na nierównościach między globalną Północą, która jest w znacznej mierze odpowiedzialna za obserwowane zmiany, a globalnym Południem, które musi mierzyć się z ich najbardziej dotkliwymi skutkami (np. Mickelson, 2009; Sultana, 2022; Wilkens i Datchoua-Tirvaudey, 2022). Co istotne, Chancel (2022, s. 931) podaje, że globalne nierówności w indywidualnych emisjach gazów cieplarnianych aż w 63% wynikają z różnic pomiędzy osobami emitującymi dużo i tymi, którzy emitują niewiele wewnątrz poszczególnych państw. W związku z tym więcej uwagi niż dotychczas należałoby poświęcić nierównościom klimatycznym wewnątrz poszczególnych krajów i regionów.

Nierówności w poziomie emisji są widoczne we wszystkich regionach świata, również w Europie. W 2019 roku uboższa połowa obywateli UE wyemitowała przeciętnie 4,12 ton CO₂ na osobę, mieszkańcy należący do następnego, 40-procentowego rozkładu dochodów – 8,95 t CO₂ na osobę, kolejne 9% – 17,87 t CO₂ na osobę, następne 0,9% – 46,19 t CO₂ na osobę, natomiast najbogatsze 0,1% wyemitowało aż 176,09 t CO₂ na osobę (Ghosh i in., 2021). Nierówność ta występuje zarówno w skali całej Europy, jak i wewnątrz poszczególnych państw, co prezentuje tabela 3.1. Autorzy bazy danych przyjęli, że poziom emisji CO₂ obywateli osiąga w danym kraju pewien minimalny i maksymalny poziom, a pomiędzy nimi emisja wzrasta proporcjonalnie do dochodów. Założenie to jest zgodne z wynikami wcześniejszych badań, wykorzystujących różne metody (np. Oswald i in., 2020; Wiedenhofer i in., 2017).

Tabela 3.1. Emisje CO₂ poszczególnych grup dochodowych w tonach na osobę w wybranych krajach UE w 2019 roku

Kraj	Grupa dochodowa				
	dolne 50%	środkowe 40%	kolejne 9%	następne 0,9%	górne 0,1%
Niemcy	4,83	10,01	18,99	45,84	179,11
Francja	3,59	6,67	13,87	36,81	137,98
Polska	5,10	12,13	24,31	67,99	241,03
Hiszpania	3,28	7,18	15,11	41,50	166,35
Belgia	8,58	17,23	34,04	87,83	279,59
Rumunia	2,23	8,15	15,55	38,14	145,90
Szwecja	3,29	6,58	11,60	32,26	136,40
Finlandia	5,56	10,14	20,04	54,27	205,61
Grecja	3,46	8,20	17,33	46,71	182,28
Litwa	2,40	11,07	22,75	60,70	220,92

Źródło: na podstawie (Ghosh i in., 2021).

Istotne jest, że przedstawione wyżej dane uwzględniają jedynie emisje wynikające z konsumpcji, a pomijają ślad węglowy inwestycji. W związku z tym dalece prawdopodobne wydaje się, że rzeczywiste nierówności emisyjne są znacznie wyższe.

Kolejnym problemem jest to, że osoby ubogie, które emitują najmniej gazów cieplarnianych, są równocześnie najbardziej narażone na negatywne konsekwencje zmian klimatycznych. Większość badań dotyczących skutków ocieplenia klimatu rozpatruje je z perspektywy poszczególnych państw, przede wszystkim na podstawie agregatów ekonomicznych, takich jak PKB. Negatywny wpływ

zmian klimatycznych na osoby ubogie może być jednak niemal niezauważalny przez pryzmat PKB, ponieważ odpowiadają one za stosunkowo niewielką część dochodu narodowego. Z ankiet przeprowadzanych wśród gospodarstw domowych w różnych krajach wynika, że ludzie mniej zamożni częściej bywają dotknięci przez katastrofy naturalne, tracą w ich wyniku relatywnie więcej i otrzymują mniejszą pomoc zarówno od rodzin i przyjaciół, jak i od państwa (Hallegatte i Rozenberg, 2017, s. 250). Z raportu opublikowanego przez EPA (2021) wynika, że ubodzy mieszkańcy USA są bardziej narażeni na negatywne skutki zmian klimatycznych, takie jak wzrost śmiertelności wywołany wysokimi temperaturami, wzrost zachorowalności na astmę wśród dzieci spowodowany zanieczyszczeniem powietrza, czy też utrata gruntów w wyniku zalania. Niestety niewiele uwagi poświęcono dotychczas wpływowi zmian klimatycznych na ubogich Europejczyków.

Jak wynika z powyższych rozważań, nierówności klimatyczne dotyczą zarówno poziomu emisji gazów cieplarnianych, jak i skutków zmian klimatu. Bogatsze grupy społeczne nie tylko emitują więcej, ale także są lepiej przygotowane na radzenie sobie z negatywnymi konsekwencjami globalnego ocieplenia. Przyczynia się to do pogłębienia nierówności społecznych i stanowi istotną przeszkodę na drodze do zrównoważonego rozwoju.

3.2. Polityki klimatyczne i sprzeciw wobec nich

W związku ze wzrostem świadomości na temat zmian klimatycznych oraz ich katastrofalnych skutków coraz więcej państw, a przede wszystkim państwa członkowskie UE, zaczęło wprowadzać politykę mającą na celu przeciwdziałanie globalnemu ociepleniu. Niektóre z tych działań spotykają się jednak ze sporym sprzeciwem.

Przykładem zbioru takich inicjatyw jest Europejski Zielony Ład – strategia rozwoju stanowiąca odpowiedź na kryzys klimatyczny, której głównym celem jest osiągnięcie neutralności dla klimatu w Europie do 2050 roku (Fetting, 2020). W jego skład wchodzi pakiet „Gotowi na 55”, którego nazwa nawiązuje do celu redukcji emisji CO₂ do 2030 roku o co najmniej 55% względem roku 1990. Obejmuje on między innymi system handlu uprawnieniami do emisji, społeczny fundusz klimatyczny, normy emisji CO₂ dla samochodów osobowych i dostawczych oraz opodatkowanie energii. Pakiet ten ma zapewnić sprawiedliwą społeczną transformację, utrzymać i zwiększyć konkurencyjność oraz innowacyjność przemysłu w UE, a także umocnić pozycję UE jako lidera w walce ze zmianami klimatu (Pérez de las Heras, 2022). Częścią Europejskiego Zielonego Ładu jest również strategia „od pola do stołu” powstała na rzecz bardziej przyjaznego dla środowiska rolnictwa (Buczkowska i in., 2021).

Na początku 2024 roku w wielu krajach UE rozpoczęły się protesty rolników. Przyczyn ich niezadowolenia jest wiele i różnią się one w zależności od regionu, a jedną z kwestii stanowiących wspólny mianownik jest polityka klimatyczna prowadzona przez UE. Sektor rolny odpowiada obecnie za około 11% emisji gazów cieplarnianych, a Europejski Zielony Ład zakłada uczynienie go neutralnym dla klimatu do roku 2050 (Boix-Fayos i de Vente, 2023). Do działań mających zapewnić sukces tego przedsięwzięcia należy zmniejszenie użycia pestycydów o połowę do 2030 roku, co zmniejszy ich negatywny wpływ na dzikie ekosystemy oraz możliwy negatywny wpływ na zdrowie ludzi, ograniczenie użycia nawozów o 20%, przeznaczenie 25% gruntów rolnych na produkcję ekologiczną oraz wyłączenie z tymczasowego użytku 4% gruntów, aby umożliwić glebie regenerację (Cuadros-Casanova i in., 2023). Wielu rolników uważa proponowane zmiany za nierealistyczne, a w dodatku niesprawiedliwe. Obawiają się spadku poziomu życia, a także tego, że ich działalność stanie się jeszcze mniej opłacalna w porównaniu z importem (Henley, 2024). Sytuację pogarsza fakt, że przez lata wysokość unijnych subsydiów była uzależniona od wielkości gospodarstw, co przyczyniło się do zwiększenia nierówności w rolnictwie i spadku konkurencyjności mniejszych gospodarstw (Scown i in., 2020, s. 241).

W ostatnich latach coraz więcej państw zaczęło wprowadzać tzw. podatek węglowy i to właśnie on stanowił punkt zapalny głośnych protestów żółtych kamizelek we Francji – niesformalizowanego ruchu protestującego przeciw rosnącym kosztom życia, którego nazwa pochodzi od odblaskowych kamizelek stanowiących znak rozpoznawczy jego uczestników. Protesty rozpoczęły się w listopadzie 2018 roku, po ogłoszeniu przez prezydenta Macrona planowanego podniesienia podatku od benzyny i diesla. Decyzja ta miała stanowić krok w stronę zielonej transformacji kraju i zachęcić obywateli do korzystania z odnawialnych źródeł energii, jednak spotkała się z bardzo dużym sprzeciwem społeczeństwa. 18 listopada na ulice w całej Francji wyszło około 283 tys. osób (Lichfield, 2019). Uczestnicy protestów różnili się pod względem poglądów, wykształcenia, czy też wieku, jednak łączyła ich przynależność do klasy niższej lub średniej i związana z nią frustracja wynikająca z rosnących kosztów życia. Wielu z nich pochodziło z małych miejscowości, gdzie samochód stanowi główny środek transportu, a wzrost cen paliw jest w stanie znacząco obciążyć domowy budżet.

Sprzeciw Europejczyków wobec polityk klimatycznych jest istotnym problemem, który odzwierciedla głębokie podziały społeczne i ekonomiczne mogące wpływać na stabilność i skuteczność prowadzonych działań. Obserwowane w ostatnich latach masowe protesty, których przykłady podano powyżej, podkreślają obawy różnych grup społecznych o przyszłe warunki życia i pracy, a także wskazują na konieczność lepszego zrozumienia i uwzględnienia społecznych konsekwencji transformacji energetycznej.

3.3. Przyczyny sprzeciwu

Sprzeciw wobec polityki klimatycznej może znacznie utrudniać, a nawet uniemożliwiać jej wprowadzenie, dlatego kluczowe wydaje się zrozumienie jego przyczyn. Tylko wówczas będzie możliwe tworzenie skutecznych i powszechnie akceptowalnych rozwiązań.

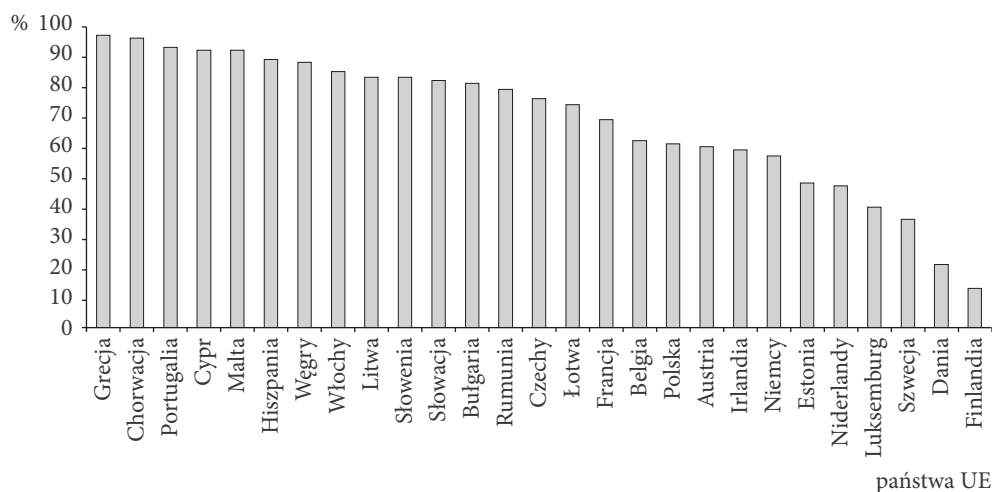
Chancel (2022, s. 935) zauważa, że duża część wykorzystywanych w ostatnich latach narzędzi polityki klimatycznej nieproporcjonalnie mocno uderzała w osoby ubogie, emitujące niewiele gazów cieplarnianych, podczas gdy konsekwencje dla największych emitatorów CO₂ były niewielkie. Podatek węglowy, będący jednym z najpowszechniejszych narzędzi polityki klimatycznej, nie tylko nie zmniejszył, ale w niektórych krajach wręcz zwiększył nierówności emisyjne – poziom życia klas niższych i średnich się obniżył, podczas gdy bogaci nie zmienili swoich wzorców konsumpcyjnych i inwestycyjnych (Chancel, 2022, s. 935). Również Markkanen i Anger-Kraavi (2019, s. 835) zwracają uwagę, że wzrost cen paliw najbardziej uderza właśnie w dolne grupy dochodowe i może doprowadzić do wzrostu poziomu ubóstwa paliwowego – sytuacji, w której ponad 10% dochodu gospodarstwa domowego przeznaczane jest na paliwa.

Wydaje się zatem, że duża część niechęci wobec polityki klimatycznej może wynikać z poczucia niesprawiedliwości. Osoby uboższe w relatywnie niewielkim stopniu przyczyniają się do zmian klimatycznych, a muszą liczyć się niekiedy ze znacznymi kosztami prowadzonej polityki, co wiąże się z obniżeniem poziomu życia. Pojawiają się także głosy, że część sprzeciwu wobec polityki proklimatycznej może wynikać z denializmu klimatycznego. Z ankiety przeprowadzonej wśród obywateli UE wynika jednak, że aż 93% z nich uważa zmiany klimatyczne za poważny problem, a różnice pomiędzy poszczególnymi klasami społecznymi sięgają jedynie kilku punktów procentowych (European Commission, 2023). W tym miejscu warto również wrócić do ruchu żółtych kamizelek i zauważyć, że do ich postulatów nie należało wstrzymanie działań mających na celu ochronę klimatu, a jedynie uczynienie transformacji energetycznej bardziej sprawiedliwą, a wiele osób nawoływało nawet do podjęcia śmielszych kroków przeciwdziałających zmianom klimatycznym (Bouyé i Dagnet, 2018). Wydaje się zatem, że denializm klimatyczny stanowi zbyt uproszczone wyjaśnienie problemu, a przyczyn wspomnianej niechęci należy szukać przede wszystkim we frustracji związanej z obniżeniem poziomu życia klasy niższej i średniej oraz poczuciem niesprawiedliwości wprowadzanej polityki.

Poszukując przyczyn sprzeciwu wobec polityk klimatycznych, warto spojrzeć na problem z szerszej perspektywy i zwrócić uwagę między innymi na obserwowany w ostatnich dekadach wzrost nierówności ekonomicznych w większości krajów rozwiniętych (Chancel i in., 2022). Wysoki poziom nierówności prze-

kładła się na zmniejszenie interakcji i zwiększenie dystansu pomiędzy różnymi grupami dochodowymi, przyczyniając się do spadku zaufania społecznego, podwyższonego stresu oraz braku satysfakcji z funkcjonowania społeczeństwa (Van de Werfhorst i Salverda, 2012). Co istotne, w nierównych społeczeństwach zarówno osoby ubogie, jak i zamożne cechują się mniejszym zaufaniem do rządu (Goubin i Hooghe, 2020, s. 219).

Brak zaufania do rządu i elit politycznych może stanowić częściowe wyjaśnienie wspomnianej niechęci do wprowadzanych proklimatycznych polityk. Na podstawie analizy 20 zachodnich gospodarek Rafaty (2018, s. 216) wykazał, że mniejsze zaufanie do rządu i postrzeganie go jako skorumpowanej instytucji jest związane z podejmowaniem mniej skutecznych i mniej zdecydowanych działań na rzecz ochrony klimatu, nawet jeśli weźmie się pod uwagę inne czynniki gospodarcze i polityczne różnicujące badane kraje. Korupcja w nieco większym stopniu wpływa na ograniczenie polityk nierynkowych (takich jak na przykład limity emisji oraz publiczne wydatki i subsydia na odnawialne źródła energii) aniżeli polityk rynkowych (na przykład podatków od paliw i emisji, handlu uprawnieniami do emisji oraz taryf gwarantowanych). Może to wynikać z faktu, że w sytuacji, gdy rząd postrzegany jest jako skorumpowany, obywatele są bardziej niechętnie nastawieni do polityki wymagającej jego silnej interwencji. Brak zaufania do rządu nie wpływa jednak aż tak silnie na działania oparte na mechanizmie rynkowym. Problem postrzeganej korupcji występujący w większości krajów Unii Europejskiej przedstawiono na rysunku 3.1.

Rysunek 3.1. Procent obywateli w poszczególnych państwach członkowskich UE uważających, że problem korupcji jest powszechny w ich kraju w 2023 roku

Źródło: na podstawie (European Commission, Directorate-General for Migration and Home Affairs, 2023).

Brak zaufania do rządzących zdaje się wyjaśniać popularność narracji o skorumpowanych elitach politycznych, które działają przede wszystkim we własnym interesie i niekoniecznie przejmują się losem klas niższych (Hartleb, 2015, s. 42–43). W ostatnich latach powszechne jest postrzeganie społeczeństwa jako podzielonego na „zwykłych ludzi” oraz ową skorumpowaną elitę z klas wyższych (establishment), co było wyraźnie zauważalne między innymi podczas wspomnianych wcześniej protestów żółtych kamizelek. Prezydent Francji Emmanuel Macron był krytykowany w dużej mierze właśnie za elitaryzm i prowadzenie polityki korzystnej dla bogatych, a krzywdzącej dla reszty społeczeństwa (Jetten i in., 2020). Coraz częściej pojawiają się również głosy o pogardzie, którą elity miałyby odczuwać w stosunku do klas niższych, co dodatkowo podsyca negatywne nastroje wśród obywateli. Narracja ta bardzo chętnie jest przejmowana przez prawicowe ugrupowania polityczne, przedstawiające się jako antyestablishmentowe, których rosnąca popularność stanowi kolejne zagrożenie dla wprowadzania skutecznej polityki mającej na celu zatrzymanie zmian klimatu.

Warto również zwrócić uwagę, że w sytuacji występowania dużych nierówności ludzie porównują się do wyższych grup dochodowych, co obniża ich poczucie dobrostanu i powoduje zwiększoną ostentacyjną konsumpcję, mającą sprawiać wrażenie przynależności do wyższej klasy społecznej (Gorga i in., 2024, s. 511). Odwrotny efekt można zaobserwować w bardziej egalitarnych krajach, gdzie poziom nadmiernej, ostentacyjnej konsumpcji jest niższy. Wysoki poziom nierówności w połączeniu z coraz powszechniejszym przekonaniem przedstawicieli uboższych grup społecznych o pogardzie ze strony bogatych elit może zatem dodatkowo potęgować niechęć klasy średniej i niższej do polityki, która w ich mniemaniu uderza w ich styl życia i godność.

Przykład narastających problemów stanowi decyzja UE o wprowadzeniu do obrotu mąki z chrząszczy, mającej stanowić bardziej ekologiczne źródło białka niż mięso, która wzbudziła wiele kontrowersji (Bettiza, 2023). Wywołała ona falę sprzeciwów przede wszystkim we Włoszech, a także w Polsce, gdzie przed wyborami dwa największe ugrupowania polityczne oskarżały się wzajemnie o zamiar wprowadzania w przyszłości polityki nakazującej jedzenie insektów. Sytuacja ta mogła częściowo wynikać ze strachu obywateli, że w przypadku nałożenia przez UE ograniczeń na produkcję mięsa wzrosłaby jego cena i mogliby pozwolić sobie na nie jedynie zamożniejsi obywatele, podczas gdy pozostali byłiby zmuszeni polegać na insektach jako tańszym źródle białka. Jakkolwiek irracjonalny może się ten lęk wydawać, to dość dobrze odzwierciedla on przekonanie wielu osób o pogardzie, którą przedstawiciele elit mieliby darzyć resztę społeczeństwa (Marx, 2020).

Zrozumienie szerszego tła sprzeciwu wobec polityk klimatycznych daje szansę na wypracowanie bardziej sprawiedliwych rozwiązań, uwzględniających różnorodne potrzeby i obawy obywateli. Bagatelizowanie głosów krytyki i wprowadzanie ich wyłącznie do denializmu klimatycznego może doprowadzić do pogłębienia podziałów społecznych i utrudniać prowadzenie działań na rzecz ochrony klimatu.

3.4. Jak uczynić politykę klimatyczną bardziej sprawiedliwą?

Biorąc pod uwagę wspomniane przyczyny sprzeciwu, należałoby się zastanowić, jakie działania należy podjąć, aby móc mówić o sprawiedliwej społecznie transformacji energetycznej. Wydaje się, że odpowiedzią na niezadowolenie obywateli powinny być polityki, które uderzają przede wszystkim w osoby emitujące najwięcej, jednocześnie chroniąc grupy emitujące najmniej, a najbardziej narażone zarówno na zmiany klimatu, jak i negatywne skutki prowadzonych polityk.

Chancel (2022, s. 935–936) podaje kilka przykładów rozwiązań, które mogłyby służyć właśnie tym celom. Jednym z nich mógłby być progresywny podatek węglowy, zależny od poziomu emisji. Uzyskane w ten sposób środki mogłyby finansować publiczne inwestycje w odnawialne źródła energii, a także transfery pieniężne dla obywateli pracujących w branżach, które najbardziej ucierpią przez przejście na odnawialne źródła energii oraz dla tych, którzy najbardziej odczuwają wzrost cen energii. Kolejnym rozwiązaniem mogłyby być również opodatkowanie emisji wynikających z inwestycji. Jest to o tyle ważne, że ślad węglowy najbogatszych obywateli wynika przede wszystkim z prowadzonych przez nich inwestycji, natomiast w przypadku uboższych obywateli jest to konsumpcja. Ponadto rozwiązanie to mogłoby dodatkowo zachęcić do podejmowania mniej emisyjnych inwestycji.

W odpowiedzi na część problemów związanych z nierównościami klimatycznymi UE w 2021 roku ustanowiła Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (Just Transition Fund – JTF), dzięki któremu 17,5 mld euro zostanie przekazane regionom i sektorom najbardziej narażonym na negatywne skutki dekarbonizacji (Gouardères, 2024). Fundusz ten ma finansować rozwiązania strukturalne, zapobiegające pogłębianiu się dysproporcji pomiędzy regionami, takie jak przekwalifikowanie pracowników, pomoc w poszukiwaniu pracy, regeneracja terenów przemysłowych i inwestycje w czyste technologie energetyczne (Gouardères, 2024). Pojawiają się jednak głosy, że wielkość funduszu jest niewystarczająca, aby skutecznie wesprzeć zagrożone regiony (Moesker i Pesch, 2022,

s. 4-5). Istnieją także obawy dotyczące alokacji środków – w procesie negocjacji Komisji Europejskiej z państwami członkowskimi ujawniło się wiele różnic w interesach i priorytetach. Komisja wielokrotnie podkreślała, że JTF jest niewielkim funduszem i powinien być skierowany jedynie do tych regionów, które stanowią przeszkodę w osiągnięciu celów klimatycznych. Dla państw członkowskich było to natomiast kolejne źródło finansowania, mające na celu zapewnienie jak największych środków dla jak największej liczby regionów (Bülbül, 2023).

Innym rozwiązaniem jest Społeczny Fundusz Klimatyczny (Social Climate Fund) o planowanym budżecie wielkości co najmniej 86,7 mld euro w latach 2026–2032. Ma on na celu przede wszystkim wsparcie grup najbardziej narażonych – gospodarstw domowych doświadczających ubóstwa energetycznego lub transportowego. Środki z funduszu będą przeznaczone na pomoc w przejściu przez transformację energetyczną gospodarstwom o niskich dochodach, także poprzez bezpośrednie transfery pieniężne (European Commission, b.d.). W tym przypadku również pojawiają się obawy związane z niewystarczającymi środkami, niejasnymi kryteriami alokacji oraz brakiem zintegrowania z innymi inicjatywami (Crespi i in., 2023).

Mimo słusznych zarzutów oba wspomniane fundusze z pewnością stanowią krok w stronę sprawiedliwej transformacji. Należy mieć jednak na uwadze, że ich skuteczność będzie zależna od kryteriów przyznawania i sposobu wdrożenia oraz integracji z innymi politykami, co zależy w dużej mierze od działań podejmowanych przez poszczególne państwa członkowskie.

Przy wprowadzaniu nowych regulacji konieczne jest zaufanie obywateli do rządu. W przeciwnym wypadku mogą one budzić coraz większą niechęć, co z kolei może obniżyć ich efektywność, a nawet uniemożliwić ich wprowadzenie. Jak wspomniano wyżej, jedną z przyczyn obniżenia zaufania w społeczeństwie są wysokie nierówności dochodowe. Wydaje się zatem, że polityka klimatyczna nakierowana równocześnie na redukcję nierówności mogłaby zwiększyć dobrostan obywateli i zmniejszyć napięcia społeczne, a także przełożyć się na ograniczenie negatywnego wpływu na klimat. Obniżenie poziomu nierówności nie jest jednak proste, dlatego ważne jest podejmowanie równocześnie innych działań. Efektywnymi strategiami mogą być polepszenie kontaktu obywateli z instytucjami publicznymi (Kettl, 2018) oraz wprowadzanie sprawiedliwej i inkluzywnej polityki (Kumagai i Iorio, 2020). Obywatele powinni ponadto mieć możliwość rozliczania rządu z jego działań i poczucie, że działa on przede wszystkim w ich interesie, a ich głos jest brany pod uwagę podczas projektowania polityki.

Należy podkreślić, że szczególne wyzwanie stanowi transformacja energetyczna państw Europy Środkowo-Wschodniej. Gospodarki tego regionu są silnie uzależnione od węgla i innych paliw kopalnych, a przeciętny poziom życia

wciąż jest niższy niż na zachodzie Europy, co sprawia, że przejście na bardziej zrównoważone źródła energii wiąże się ze znacznie większymi kosztami (Szép i in., 2023). Jednocześnie w obliczu zmieniającej się i bardzo niestabilnej obecnie sytuacji geopolitycznej kwestia suwerenności energetycznej stała się dla wielu państw priorytetem. Problemy te przekładają się na niechęć obywateli Europy Środkowo-Wschodniej do wdrażania polityki klimatycznej. Złożoność tych wyzwań wymaga pogłębionych analiz i uwzględnienia specyficznych warunków społeczno-gospodarczych w kształtowaniu polityki klimatycznej w regionie.

Nierówności emisyjne sprawiają, że podejmowane działania przeciwdziałające globalnemu ociepleniu powinny uwzględniać sprawiedliwość społeczną. W ostatnich latach kwestia ta zaczęła coraz bardziej zyskiwać na znaczeniu, jednak mimo postępów wiele wyzwań pozostaje nierozwiązanych i konieczne jest szukanie konkretnych narzędzi umożliwiających osiągnięcie sprawiedliwości klimatycznej.

Podsumowanie

Celem niniejszego rozdziału było rozpoznanie problemu nierówności klimatycznych z perspektywy krajów członkowskich UE, a w szczególności wyjaśnienie, na czym polega i jak się odbywa sprzeciw społeczny wobec transformacji energetycznej, oraz identyfikacja jego przyczyn i możliwych przyszłych rozwiązań. Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że nierówności klimatyczne w Europie stanowią istotny problem. Zmiany klimatyczne nieproporcjonalnie mocno uderzają w grupy społeczne, które emitują stosunkowo niewiele, co przekłada się na wzrost istniejących już nierówności społecznych i ekonomicznych. Ponadto dotychczasowa polityka klimatyczna w największym stopniu obciążała kosztami osoby z klasy niższej i średniej, co przełożyło się na poczucie niesprawiedliwości i wzrost niezadowolenia obywateli. W ostatnich latach pojawiło się wiele głosów krytyki wobec takich rozwiązań – największym echem odbiły się protesty żółtych kamizelek zapoczątkowane w 2018 roku oraz protesty rolników z początku 2024 roku.

Problemy te, jeśli pozostaną niezaadresowane i nie będą miały odzwierciedlenia w polityce oraz konkretnych programach UE, mogą znacznie utrudnić, a nawet uniemożliwić osiągnięcie zrównoważonego rozwoju i przeprowadzenie rzeczywiście, a nie tylko teoretycznie, sprawiedliwej transformacji.

Ważne jest zatem, aby największe koszty wprowadzanych w przyszłości zmian ponosiły grupy społeczne odpowiadające za największe emisje CO₂, natomiast grupy gorzej sytuowane powinny otrzymywać dodatkowe wsparcie w celu dostosowania się do nowych warunków. W przeciwnym razie może

dojść do sytuacji, w której największe koszty transformacji energetycznej wciąż będą ponosić najubożsi, którzy w najmniejszym stopniu odpowiadają za emisję gazów cieplarnianych. To z kolei może się przełożyć na pogłębienie nierówności, wzrost niezadowolenia obywateli, spadek zaufania do rządu i sprzeciw wobec prowadzonej przez niego polityki sprzyjającej zrównoważonemu rozwojowi.

Konieczne rozwiązania będą zapewne skomplikowane i czasochłonne, dlatego analiza metod prowadzących do ich zrealizowania powinna stanowić przedmiot intensywnych badań w ramach współczesnych nauk społecznych. Z pewnością jednak już dzisiaj można stwierdzić, że kluczowy krok w kierunku budowania zaufania obywateli do polityki sprzyjającej zrównoważonemu rozwojowi powinna stanowić szeroko zakrojona debata publiczna uwzględniająca próbę zrozumienia oraz zaadresowania obaw społecznych związanych z wyzwaniami transformacji energetycznej.

Bibliografia

- Bettiza, S. (2023, July 8). *Insects find their way onto Italian plates despite resistance*. BBC Home – Breaking News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-66022857>
- Boix-Fayos, C. i de Vente, J. (2023). Challenges and potential pathways towards sustainable agriculture within the European Green Deal. *Agricultural Systems*, 207, 103634. <https://doi.org/10.1016/j.agsy.2023.103634>
- Bouyé, M. i Dagnet, Y. (2018). *The yellow vests movement isn't anti-climate action; It's pro-social justice*. World Resources Institute. <https://www.wri.org/insights/yellow-vests-movement-isnt-anti-climate-action-its-pro-social-justice>
- Buczowska, E., Tomalkiewicz, K., Szcześniak, M., Rdzanek, K., Jagiełło, A., Ciszewska-Brierre, B., Roszczyńska, I., Wiącek, R. i Anton, P. (2021). *Europejski Zielony Ład w pytaniach i odpowiedziach*. Infrastruktura i Środowisko – Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. https://www.pois.gov.pl/media/98573/zielony_lad_broszura_wersja_dostepna.pdf
- Bülbül, E. (2023). Two years on: Just transition fund and overview of its challenges during the planning Phase. W: M. Waechter, A. Plige I L. Baechler (red.), *Europe at a turning point* (s. 121–130). Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG. <https://doi.org/10.5771/9783748942580-121>
- Chancel, L. (2022). Global carbon inequality over 1990–2019. *Nature Sustainability*, 5(11), 931–938. <https://doi.org/10.1038/s41893-022-00955-z>
- Chancel, L., Piketty, T., Saez, E. i Zucman, G. (Eds.). (2022). *World inequality report 2022*. Harvard University Press.
- Crespy, A. i Munta, M. (2023). Lost in transition? Social justice and the politics of the EU green transition. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 29(2), 235–251. <https://doi.org/10.1177/10242589231173072>
- Cuadros-Casanova, I., Cristiano, A., Biancolini, D., Cimatti, M., Sessa, A. A., Mendez Angarita, V. Y., Dragonetti, C., Pacifici, M., Rondinini, C. i Di Marco, M. (2023). Opportunities and challenges for Common Agricultural Policy reform to support the European Green Deal. *Conservation Biology*, 37(3), e14052. <https://doi.org/10.1111/cobi.14052>

- EPA (Environmental Protection Agency). (2021). *Climate change and social vulnerability in the United States: A focus on six impacts*. www.epa.gov/cira/social-vulnerability-report
- European Commission. (b.d.). *Social climate fund*. https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/social-climate-fund_en
- European Commission. (2023). *Special Eurobarometer SP538: Climate Change*. Publications Office of the European Union. https://data.europa.eu/88u/dataset/s2954_99_3_sp538_eng
- European Commission, Directorate-General for Migration and Home Affairs. (2023). *Citizens' attitudes towards corruption in the EU in 2023: Report*, Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2837/439726>
- Fetting, C. (2020, December 2020). *The European Green Deal*. ESDN Report. ESDN Office.
- Ghosh, E., Nazareth, A., Wang, G., Kartha, S. i Kemp-Benedict, E. (2021). *Emissions inequality dashboard*. Stockholm Environment Institute (SEI). <https://emissions-inequality.org>
- Gorga, R., Leites, M. i Vigorito, A. (2024). Visible consumption, income inequality and social comparisons. Evidence from four Latin American countries. *The Journal of Development Studies*, 60(4), 511–532. <https://doi.org/10.1080/00220388.2024.2314120>
- Gouardères, F. (2024, March). *Just transition fund*. European Parliament. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/214/just-transition-fund>
- Goubin, S. i Hooghe, M. (2020). The effect of inequality on the relation between socioeconomic stratification and political trust in Europe. *Social Justice Research*, 33(2), 219–247. <https://doi.org/10.1007/s11211-020-00350-z>
- Hallegatte, S. i Rozenberg, J. (2017). Climate change through a poverty lens. *Nature Climate Change*, 7(4), 250–256. <https://doi.org/10.1038/nclimate3253>
- Harlan, S. L., Pellow, D. N., Roberts, J. T., Bell, S. E., Holt, W. G., Nagel, J., Dunlap, R. E., i Brulle, R. J. (2015). Climate justice and inequality. W: R. Dunlap i R. Brulle (red.), *Climate change and society: sociological perspectives* (s. 127–163). Oxford University Press.
- Hartleb, F. (2015). Here to stay: anti-establishment parties in Europe. *European View*, 14(1), 39–49. <https://doi.org/10.1007/s12290-015-0348-4>
- Henley, J. (2024, February 2). Why are farmers protesting across the EU and what can the bloc do about it? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2024/feb/02/why-are-farmers-protesting-across-the-eu-and-what-can-the-bloc-do-about-it>
- Jetten, J., Mols, F. i Selvanathan, H. P. (2020). How economic inequality fuels the rise and persistence of the Yellow Vest movement. *International Review of Social Psychology*, 33(1), 2. <https://doi.org/10.5334/irsp.356>
- Kettl, D. F. (2018). Earning trust in government. *Journal of Public Affairs Education*, 24(3), 295–299. <https://doi.org/10.1080/15236803.2018.1426923>
- Kumagai, S. i Iorio, F. (2020). *Building trust in government through citizen engagement*. World Bank.
- Lichfield, J. (2019, February 9). Just who are the gilets jaunes? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2019/feb/09/who-really-are-the-gilets-jaunes>
- Markkanen, S. i Anger-Kraavi, A. (2019). Social impacts of climate change mitigation policies and their implications for inequality. *Climate Policy*, 19(7), 827–844. <https://doi.org/10.1080/14693062.2019.1596873>
- Marx, P. (2020). Anti-elite politics and emotional reactions to socio-economic problems: Experimental evidence on “pocketbook anger” from France, Germany, and the United States. *The British Journal of Sociology*, 71(4), 608–624. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12750>
- Mickelson, K. (2009). Beyond a politics of the possible: South-north relations and climate justice. *Melbourne Journal of International Law*, 10, 411.

- Moesker, K. i Pesch, U. (2022). The just transition fund—did the European Union learn from Europe's past transition experiences? *Energy Research & Social Science*, 91, 102750. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102750>
- Oswald, Y., Owen, A. i Steinberger, J. K. (2020). Large inequality in international and intranational energy footprints between income groups and across consumption categories. *Nature Energy*, 5(3), 231–239. <https://doi.org/10.1038/s41560-020-0579-8>
- Pérez de las Heras, B. (2022). The 'Fit for 55' package: Towards a more integrated climate framework in the EU. *Romanian Journal of European Affairs*, 22(2), 63–78.
- Porter, L., Rickards, L., Verlie, B., Bosomworth, K., Moloney, S., Lay, B., Latham, B., Anguelovski, I., i Pellow, D. (2020). Climate justice in a climate changed world. *Planning Theory & Practice*, 21(2), 293–321. <https://doi.org/10.1080/14649357.2020.1748959>
- Rafaty, R. (2018). Perceptions of corruption, political distrust, and the weakening of climate policy. *Global Environmental Politics*, 18(3), 106–129. https://doi.org/10.1162/glep_a_00471
- Roser, D. i Seidel, C. (2016). *Climate justice: An introduction*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315617961>
- Schlosberg, D. i Collins, L. B. (2014). From environmental to climate justice: Climate change and the discourse of environmental justice. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 5(3), 359–374. <https://doi.org/10.1002/wcc.275>
- Scown, M. W., Brady, M. V. i Nicholas, K. A. (2020). Billions in misspent EU agricultural subsidies could support the sustainable development goals. *One Earth*, 3(2), 237–250. <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2020.07.011>
- Sultana, F. (2022). Critical climate justice. *The Geographical Journal*, 188(1), 118–124. <https://doi.org/10.1111/geoj.12417>
- Szép, T., Pálvölgyi, T. i Kármán-Tamus, É. (2023). “Landscape” of energy burden: Role of solid fuels in Central and Eastern European residential heating. *International Journal of Sustainable Energy Planning and Management*, 37. <https://doi.org/10.54337/ijsepm.7503>
- Van de Werfhorst, H. i Salverda, W. (2012). Consequences of economic inequality: Introduction to a special issue. *Research in Social Stratification and Mobility*, 30(4), 377–387. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2012.08.001>
- Wiedenhofer, D., Guan, D., Liu, Z., Meng, J., Zhang, N. i Wei, Y. M. (2017). Unequal household carbon footprints in China. *Nature Climate Change*, 7(1), 75–80. <https://doi.org/10.1038/nclimate3165>
- Wilkens, J. i Datchoua-Tirvaudey, A. R. (2022). Researching climate justice: A decolonial approach to global climate governance. *International Affairs*, 98(1), 125–143. <https://doi.org/10.1093/ia/iiab209>